

УДК 316.334.3:364-054.73(4)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-171-180>

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: ВИКЛИКИ, АДАПТАЦІЯ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Т. Г. Тюріна

ORCID 0000-0001-9421-9350

Є. В. Шажко

ORCID 0009-0001-8796-2450

Стаття присвячена аналізу соціальної політики країн Центральної та Східної Європи щодо українських біженців.

Розглянуто форми та види соціальної допомоги, яку Польща, Чехія та Німеччина надавали українським біженцям з лютого 2022 р.: у пошуках житла та роботи, наданні певних пільг та виплат, психологічного консультування, матеріальної допомоги одягом, продуктами харчування та іншими речами першої необхідності, медичного страхування, вивчення мови та освіти.

Наведено приклади скорочення наразі окремих форм соціальної допомоги українським біженцям у вигляді фінансової допомоги, припинення програм безкоштовного проживання, обмеження доступу до робочих місць, припинення безкоштовного медобслуговування, обмеження доступу до освіти.

Проаналізовано причини цього процесу: обмеженість ресурсів, економічні проблеми, політичні зміни та негативне ставлення окремих верств місцевого населення до біженців.

Запропоновано шляхи вдосконалення системи підтримки біженців, зокрема:

- посилити координацію зусиль між державними, місцевими органами влади та громадським сектором щодо регулювання та надання комплексної підтримки українським біженцям;

- налагодити програми професійної перепідготовки та працевлаштування українців, враховуючи їхні навички та досвід;

- розробити комплексні програми медичної та психологічної допомоги, спрямовані на подолання травм та покращення процесу адаптації переселенців;

- створити механізми підтримки вразливих груп задля забезпечення їхніх спеціальних потреб; залучати до процесу надання

допомоги самих переселенців, стимулюючи їхню активну участь та відповідальність;

- пропагувати толерантність та протидіяти дискримінації і ксенофобії серед місцевого населення щодо українських переселенців.

Ключові слова: *війна, українські біженці, країни Центральної та Східної Європи, соціальна політика та допомога.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Європейські країни зробили величезний внесок у допомогу Україні під час російсько-української війни – як зброєю і фінансами, так і наданням притулку українським біженцям у своїх країнах. Ця допомога є надзвичайно важливою і включає в себе різноманітну соціальну допомогу. Наразі у зв'язку з виснаженням ресурсів спостерігається скорочення соціальної допомоги українським біженцям в країнах ЄС.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемі українських біженців в країнах ЄС присвячено досить багато наукових праць (Т. Алексеєнко, О. Близняк, А. Риков, С. Грабовська, В. Дячук, І. Тодоров та інш.), але автори публікації, ґрунтуючись на власному досвіді (зокрема Є. Шажко), не лише аналізують сучасний стан цієї проблеми, розкривають причини щодо зміни соціальної політики стосовно українських біженців, але й пропонують можливі шляхи її вирішення.

Мета – дослідити соціальні проблеми, з якими стикаються українці за кордоном, розкрити причини щодо зміни соціальної допомоги українським біженцям в країнах Центральної та Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агресія Росії проти України, яка розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабну війну у 2022 році, спричинила величезну гуманітарну кризу. Мільйони українців змушені були виїхати до сусідніх країн Центральної та Східної Європи. Такі країни, як Польща, Чехія, Німеччина, Румунія, Молдова, Угорщина та Словаччина, зіткнулися з колосальним завданням прийняти та надати соціальну допомогу цьому масовому потоку біженців. У перші місяці після початку війни ці країни мобілізували значні зусилля, щоб прийняти та підтримати українців. Було запроваджено схеми тимчасового захисту, які надавали біженцям доступ до місця проживання, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та працевлаштування.

Зокрема, Польща прийняла найбільшу кількість українських біженців – понад 1,5 мільйона українців, які прибули з початку російського вторгнення в лютому 2022 року. Польський уряд запровадив систему реєстрації PESEL, щоб надати українським біженцям національні ідентифікаційні номери, що

дозволило їм отримати доступ до соціальних виплат, охорони здоров'я, освіти та ринку праці. Польські громадяни мобілізувалися для надання притулку, надавали житло, створювали центри прийому та пропонували транспортну допомогу. Уряд виплатив одноразову грошову допомогу в розмірі 300 злотих (близько 70 доларів США) на кожного українського біженця і щомісячну допомогу на дитину в розмірі 500 злотих. Державні та приватні програми сприяння працевлаштуванню були спрямовані на інтеграцію українців у польську робочу силу в таких секторах, як сфера послуг, виробництво, транспорт. Українські діти отримали право на безкоштовну державну освіту з вивченням польської мови та психологічною підтримкою. Понад 190 000 українських студентів були зараховані на навчання. Неурядові організації та волонтерські групи забезпечували харчування, одяг, догляд за дітьми, уроки польської мови та інші соціальні послуги за рахунок державних і приватних пожертв. Однак, величезний обсяг біженців призвів до перенапруження ресурсів місцевих органів влади, житлового фонду, шкільної мережі та сфери послуг у деяких районах з дуже високою концентрацією українців. Загалом, незважаючи на величезні виклики, Польща розгорнула широку соціальну допомогу через урядові програми та мобілізувала громадянське суспільство, щоб допомогти українським біженцям.

Станом на серпень 2022 року понад 450 000 українських біженців прибули до Чеської Республіки з початку російського вторгнення. Програми фінансової допомоги включали одноразову виплату 5 000 чеських крон (близько 215 доларів США) дорослим українським біженцям після прибуття для покриття базових потреб. Українські біженці могли подавати заявки на державні соціальні виплати, такі як допомога на проживання, надбавка на житло та допомога на дітей, якщо вони відповідали критеріям доходу. Уряд, неурядові організації та волонтери координували зусилля з надання екстреного притулку, створюючи пункти тимчасового розміщення по всій країні. Діти українських біженців отримали вільний доступ до чеських шкіл, дитячих садків та університетської освіти. Понад 50 000 українських студентів вступили на перший курс. Були організовані мовні курси, щоб допомогти дорослим і дітям вивчити чеську мову, щоб інтегруватися в ринок праці та систему освіти. Українські шукачі роботи могли отримати доступ до консультаційних послуг з працевлаштування, причому певні сектори, такі як виробництво і сфера послуг, намагалися сприяти найму українських працівників. Українські біженці мали доступ до медичних послуг, включаючи невідкладну медичну допомогу, госпіталізацію та відвідування лікарів. Однак довгострокові житлові рішення залишалися ключовою проблемою, оскільки через кілька місяців місця, надані у тимчасовому

житлі, почали вичерпуватися. Приймаючи велику кількість українців, чеська система соціального забезпечення була спрямована на надання ключових інтеграційних послуг, таких як працевлаштування, освіта, охорона здоров'я та певна фінансова підтримка біженців.

Станом на жовтень 2022 року Німеччина прийняла понад 1 мільйон українців, які змушені були тікати від війни. Уряд Німеччини надав українським біженцям посвідчення на тимчасове проживання, що дозволило їм отримати доступ до ринку праці, соціального забезпечення та інтеграційних послуг. Фінансова допомога включала одноразову виплату в розмірі 300-600 євро на дорослого та дитину для покриття початкових витрат після прибуття. Українці також могли претендувати на регулярні соціальні виплати. Проживання спочатку надавалося через центри прийому, тимчасові притулки, номери в готелях і приватне житло, яке надавали волонтери. Однак пошук довгострокового доступного житла залишався серйозною проблемою. Українські діти отримали доступ до німецьких шкіл і дитячих садків. Станом на кінець 2022 року до них було зараховано понад 190 000 українських учнів, що створило напругу в деяких регіонах. По всій країні були організовані мовні курси, щоб допомогти дорослим біженцям вивчити німецьку мову з метою інтеграції. Медичні послуги були доступні через існуючі програми державного страхування, які охоплюють тих, хто отримує соціальні виплати. Центри зайнятості консультували та допомагали українцям у пошуку можливостей працевлаштування відповідно до їхніх навичок та попереднього досвіду роботи. Були створені служби психологічного консультування, щоб допомогти біженцям впоратися з травмами та проблемами інтеграції.

Однак вимоги до соціальної системи були дуже високими з огляду на масовий приплив біженців, що призвело до затримок і дефіциту в деяких сферах, таких як житло та шкільна освіта на початковому етапі. Загалом, Німеччина розгорнула широкий спектр соціальних послуг – від фінансової допомоги до житла, освіти, охорони здоров'я та трудової інтеграції – для підтримки та розміщення українських біженців.

Наразі уряди всіх цих країн зменшують соціальну допомогу українцям у вигляді скорочення фінансової допомоги, припинення програм безкоштовного проживання (багато муніципалітетів закрили програми, за якими українці безкоштовно розміщувались у готелях чи орендованих квартирах за рахунок уряду, біженці повинні шукати альтернативне житло самостійно), обмеження доступу до робочих місць (працедавці стали менш охоче наймати українських біженців), припинення безкоштовного медобслуговування, залишається лише допомога з певними документами та деякими життєвими випадками. Чеський уряд планує відмовити українцям в

тимчасовому захисті та перевести людей на робочі візи аби повністю перестати забезпечувати біженців. Проблема полягає не у припиненні візи тимчасового прихистку, а у відмові у працевлаштуванні українцям. Місцеві вважають, що українці відбирають в них робочі місця. З часом ми бачимо у новинах все більше протестів і проявів ненависті щодо українців. Виникає відчуття, що ми «набридли» європейцям. Можливо, російська пропаганда все ж таки потрапляє у світ і впливає на європейців. До прикладу восени 2022 р. за підтримки великої кількості ботів РФ вдалося залучити проросійських мешканців Праги до багатотисячного мітингу, що озвучував гасла проти «планового розмиття нації» (Дячук, 2022). Йшлося про низку можливостей, які уряд Чехії надавав українським біженцям. Хоча попри скасування соціальної допомоги українські біженці залишаються заради безпеки закордоном, влаштовуються на роботу, вивчають місцеві мови, продовжують здобувати освіту і намагаються забезпечити своє життя самостійно.

З іншого боку зменшення/скасування соціальної підтримки було передбачуване і прийняті урядом рішення повністю виправдані. Фінансування, надання притулку та соціальної допомоги для мільйонів українських біженців є величезним фінансовим навантаженням для відносно невеликих економік цих країн. З часом виснажуються як державні, так і негромадські ресурси. Тривале навантаження на ресурси, системи і фінанси в поєднанні з внутрішніми економічними та політичними чинниками можуть змушувати східноєвропейські держави переглядати обсяги допомоги українським біженцям.

Як людина, яка знаходиться під тимчасовим захистом у Чеській Республіці, Є. Шажко пропонує поміркувати над можливими шляхами розв'язання проблеми з соціальною допомогою:

- На наш погляд, якщо головною проблемою є відсутність довгострокового житла або не бажання місцевих його надати, уряд може запропонувати виплату своїм громадянам у разі надання (у вигляді оренди) довгострокового житла українським переселенцям. Це працюватиме, як стимул для місцевих і допомога біженцям. Українці матимуть житло, місцеві – фінансовий бонус, уряд – гроші з податків при здачі в оренду квартир/будинків.

- Посилити координацію зусиль між державними, місцевими органами влади та громадським сектором. Це дозволить ефективніше розподіляти ресурси та надавати комплексну підтримку.

- Бажано налагодити програми професійної перепідготовки та працевлаштування українців, враховуючи їхні навички та досвід, що сприятиме економічній інтеграції переселенців.

- Розробити комплексні програми медичної та психологічної допомоги, спрямовані на подолання травм та кращу адаптацію переселенців.

- Більше уваги треба приділити вразливим групам. Створити механізми підтримки вразливих груп, таких як самотні матері, люди з інвалідністю, літні особи, задля забезпечення їхніх спеціальних потреб і залучати до процесу надання допомоги самих українців, стимулюючи їхню активну участь та відповідальність.

- Необхідно постійно моніторити ефективність соціальних програм та адаптувати їх відповідно до мінливих потреб української громади.

- Пропагувати толерантність та протидіяти дискримінації і ксенофобії серед місцевого населення щодо українських переселенців.

Для стабілізації ситуації необхідні реформи, які уряди країн Європи поки не приймають, та все ж ми сподіваємося, що скоро вони з'являться.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, країни Центрально-Східної Європи проявили солідарність до трагедії в Україні та забезпечили вимушених переселенців житлом, працею, медичною страховкою, освітою, фінансовою, матеріальною та моральною підтримкою. Як було зазначено вище, на забезпечення біженців були виділені великі кошти і протягом певного періоду часу були створені максимально комфортні умови для перебування переселенців в країнах Європи. Однак, оскільки конфлікт триває і не має жодних ознак розв'язання, тривалий тягар виявив обмежені можливості національних соціальних систем і призвів до виснаження ресурсів у приймаючих країнах. Відсутність доступного довгострокового житла стала головною проблемою. Школи та заклади охорони здоров'я стали перевантаженими в деяких районах з високою концентрацією прибулих українців. Нестача фінансування вплинула на здатність підтримувати початковий рівень грошових виплат і послуг. Як наслідок, багато країн Центральної та Східної Європи були змушені з часом скоротити певні форми допомоги. Пакети фінансової допомоги були скорочені, тимчасові притулки закриті, деякі програми працевлаштування біженців призупинені, а доступ до державних послуг, таких як освіта та охорона здоров'я, в деяких випадках обмежений через логістику та витрати. У перспективі стійка інтеграція мільйонів українців у суспільства Центральної та Східної Європи може вимагати глибших соціальних реформ, стратегій створення робочих місць та інвестицій в інфраструктуру – за умови збільшення багатостороннього фінансування. Тривала війна порушує складні довгострокові питання щодо масштабу і тривалості гуманітарних зобов'язань, які ці прифронтові країни можуть реально виконати самотужки. Подальша підтримка ЄС і глобальна координація дій у цій кризі, ймовірно, матимуть вирішальне значення.

На наш погляд подальших розвідок потребують проблеми щодо духовно-моральної, психологічної, соціальної та культурної інтеграції українських біженців в країнах ЄС (розробка комплексних медичних, соціальних, психологічних програм у цьому напрямку), оскільки війна триває і невідомо коли закінчиться.

Література

1. Hasan, A. (2022). The Russian-Ukrainian war and its implications for international security: a geopolitical vision. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, [online] 9, pp.177-192. Retrieved from: <https://zienjournals.com/index.php/tjm/article/view/2051> (date of appeal: 10.02.2023).
2. Алексеевко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Бибик Д.Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : Монографія / за ред. Т.Ф. Алексеевко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
3. Близняк О., Риков А. Процес євроінтеграції України в умовах повномасштабної російсько-української війни: проблеми та перспективи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 2023. № 2(16), с. 119–135. DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-119-135.
4. Грабовська С. Соціальна допомога українським біженцям в Польщі: особливості та проблеми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*, 2019. № 2. С. 65-69.
5. Дячук В. Спецоперація «Українці нам не друзі»: як проросійські сили організовують антиукраїнський рух у Європі. *Infopost*, [online] 16 вересня 2022 URL: <https://infopost.media/speczoperacziya-ukrayinczi-nam-ne-druzi-yak-prorosijski-syly-organizovuyut-antuyukrayinskyj-ruh-u-yevropi/> (дата звернення: 27.09.2024).
6. Національні звіти на Європейському вебсайті інтеграції про інтеграцію українських біженців. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/national-reports-ukraine_en (дата звернення 20. 09. 2024).
7. Польща та Чехія посилюють оборону на тлі війни Росії в Україні. *Голос Америки, Voice of America* [online] 2023. 04 січня. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/polscha-i-chehiya-zbilshuut-vytraty-na-oboronu/6904138.html> (дата звернення: 15 лютого 2023).
8. Свириденко Ю. Польський Уряд готовий стимулювати бізнес інвестувати в Україну і докладає до цього максимум зусиль. 04.10.2022. Урядовий портал України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliia-svyrydenko-polskyi-uriad-hotovyi-stymuliuvatybiznes-investuvaty-v-ukrainu-i-dokladaie-do-tsoho-maksimum-zusyul> (дата звернення 23.08. 2024р.).
9. Тодоров І.Я. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. *Політичне життя*, 2022. № 1, с.138-144.
10. Федуняк С. Російсько-українська війна як чинник переформатування постбіполярної міжнародної системи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. № 46, с.35-41.

References

1. Hasan, A. (2022). The Russian-Ukrainian war and its implications for international security: a geopolitical vision. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, [online] 9, pp.177-192. Retrieved from: <https://zienjournals.com/index.php/tjm/article/view/2051> (date of appeal: 10.02.2023) (eng).
2. Alyeksyeyenko, T. F., Honchar, L.V., Kunytsya, T.Yu., Bybyk, D.D. (2020). Vymusheni pereselentsi: sotsial'no-pedahohichni problemy i dosvid pidtrymky [Forced migrants as a social problem of the globalized world and modern Ukraine and an object of socio-pedagogical support]. *Monohrafiya / za red. T.F. Alyeksyeyenko. Kropyvnyts'kyy : Imeks-LTD. 240 s (ukr).*
3. Blyznyak, O., Rykov, A. (2023). Protseyevointegratsiyi Ukrayiny v umovah povnomasshtabnoyi rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny: problemy ta perspektyvy [The process of Ukraine's European integration in the context of a full-scale Russian-Ukrainian war: problems and prospects]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspil'ni komunikatsiyi ta regional'ni studiyi, # 2 (16), s. 119–135. DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-119-13 (ukr).*
4. Grabovs'ka, S. (2019). Social'na dopomoga ukrayins'kym bizhentsyam v Pol'shhi: osoblyvosti ta problemy [Social assistance to Ukrainian refugees in Poland: features and problems]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny»*, (2), ss. 65-69 (ukr).
5. Dyachuk, V. (2022). Spezoperatsiya «Ukrayintsi nam ne druzi»: yak prorosiys'ki syly organizovuyut' antyukrayins'ky rukh u Yevropi. *Infopost*, [online] 16 veresnya [Ukrainians are not our friends: how pro-Russian forces organize the anti-Ukrainian movement in Europe] Retrieved from: <https://infopost.media/specoperacziya-ukrayinczi-nam-ne-druzi-yak-prorosijski-syly-organizovuyut-antyukrayinskyj-ruh-u-yevropi/> (date of appeal: 27.10.2024) (ukr).
6. Nacional'ni zvity na Yevropeys'komu vebsayti integratsiyi pro integratsiyu ukrayins'kykh bizhentsiv [National reports on the European Integration Website on the integration of Ukrainian refugees] Retrieved from https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/national-reports-ukraine_en (date of appeal: 27.10.2024) (ukr).
7. Pol'shha ta Chekhiya posylyuyut' oboronu na tli viyny Rosiyi v Ukrayini, 2023. *Holos Ameryky* [Poland and Czech Republic strengthen defenses amid Russia's war in Ukraine], [online] 04 sichnya. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com/a/polscha-i-chehiya-zbilshuut-vytraty-na-oboronu/6904138.html> (date of appeal: 15.02.2023). (ukr).
8. Svyrydenko, Yu. (2022). Pol'skyi Uryad gotovy stymulyuvaty biznes investuvaty v Ukrayinu i dokladye do tsogo maksimum zusy'l'. *Uryadovy'j portal Ukrayiny* [The Polish Government is ready to stimulate business to invest in Ukraine and is making every effort to do so]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/yuliiya-svyrydenko-polskyi-uriah-hotovy-stymuliyatybiznes-investuvaty-v-ukrainu-i-dokladaie-do-tsoho-maksimum-zusy'l> (date of appeal: 04.10.2022) (ukr).

9. Todorov, I. Ya. (2022). Bezpekovyi vymir mizhnarodnykh vidnosyn v Skhidniyi ta Tsentral`niyi Yevropi v konteksti rosiyis`koyi ahresiyi [The security dimension of international relations in Eastern and Central Europe in the context of Russian aggression]. *Politychne zhyttya*, 1, s.138-144 (ukr).
10. Fedunyak, S., (2022). Rosiyis`ko-ukrayins`ka viyina yak chynnyk pereformatuvannya postbipolyarnoyi mizhnarodnoyi systemy [The Russian-Ukrainian war as a factor in the reformatting of the post-bipolar international system]. *Istoryko-politychni problemy suchasnogo svitu*, 46, s. 35-41 (ukr).

SOCIAL POLICY OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES TOWARDS UKRAINIAN REFUGEES: CHALLENGES, ADAPTATION AND PATHS TO REFORM

T. G. Tyurina, Y. V. Shazhko

The article is devoted to the analysis of the social policy of Central and Eastern European countries regarding Ukrainian refugees.

The forms and types of social assistance that Poland, the Czech Republic, and Germany provided to Ukrainian refugees were considered: in the search for housing and work, the provision of certain benefits and payments, psychological counseling, material assistance with clothing, food and other basic necessities, medical insurance, language learning and education.

Examples of current reduction of certain forms of social assistance to Ukrainian refugees in the form of financial assistance, termination of free accommodation programs, restriction of access to jobs, termination of free medical care, restriction of access to education are given.

The reasons for this process are analyzed: limited resources, economic problems, political changes, and the negative attitude of certain sections of the local population towards refugees.

Ways to improve the refugee support system are proposed, in particular:

- *to strengthen the coordination of efforts between state, local authorities and the public sector regarding the regulation and provision of comprehensive support to Ukrainian refugees;*
- *establish programs for professional retraining and employment of Ukrainians, taking into account their skills and experience;*
- *to develop comprehensive programs of medical and psychological assistance aimed at overcoming injuries and better adaptation of displaced persons;*
- *create support mechanisms for vulnerable groups to ensure their special needs; involve the resettled people themselves in the process of providing assistance, stimulating their active participation and responsibility;*
- *promote tolerance and counteract discrimination and xenophobia among the local population towards Ukrainian immigrants.*

Keywords: *war, Ukrainian refugees, countries of Central and Eastern Europe, social policy and aid.*

Тюріна Тамара Георгіївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська Політехніка» (м. Львів, Україна) E-mail: tamara.h.tiurina@lpnu.ua

Tyurina Tamara Georhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, (Lviv, Ukraine). E-mail: tamara.h.tiurina@lpnu.ua

Шажко Єлизавета Василівна – студентка кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська Політехніка», (м. Львів, Україна). E-mail: yelyzaveta.shazhko.sr.2023@lpnu.ua

Shazhko Yelyzaveta Vasylivna – student of the Sociology and Social Work Department, Lviv Polytechnic National University, (Lviv, Ukraine). E-mail: yelyzaveta.shazhko.sr.2023@lpnu.ua